

MAHARSHI DAYANAND SARASWATI UNIVERSITY, AJMER

पाठ्यक्रम
SYLLABUS

SCHEME OF EXAMINATION AND COURSES OF STUDY

FACULTY OF VEDIC STUDIES

**M.A. Sanskrit Vedic Vangmaya Previous Examination
(w.e.f. 2015-16)**

**M.A. Sanskrit Vedic Vangmaya Final Examination
(w.e.f. 2016-17)**

महर्षि दयानन्द सरस्वती विश्वविद्यालय, अजमेर

NOTICE

1. Change in Statutes/Ordinances/Rules/Regulations/Syllabus and Books may, from time to time, be made by amendment or remaking, and a candidate shall, except in so far as the University determines otherwise comply with any change that applies to years he has not completed at the time of change. The decision taken by the Academic Council shall be final.

सूचना

1. समय-समय पर संशोधन या पुनः निर्माण कर परिनियमों / अध्यादेशों / नियमों / विनियमों / पाठ्यक्रमों व पुस्तकों में परिवर्तन किया जा सकता है, तथा किसी भी परिवर्तन को छात्र को मानना होगा बशर्ते कि विश्वविद्यालय ने अन्यथा प्रकार से उनको छूट न दी हो और छात्र ने उस परिवर्तन के पूर्व वर्ष पाठ्यक्रम को पूरा न किया हो। विद्या परिषद् द्वारा लिये गये निर्णय अन्तिम होंगे।

MDS/Syllabus/M.A. Sanskrit/वैदिक वाङ्मयम् /23

एम.ए. संस्कृत - वैदिकवाङ्मयम् परीक्षा

पूर्वाद्धम्	ऋग्वेदः
प्रथमप्रश्नपत्रम्	यजुर्वेदः
द्वितीयप्रश्नपत्रम्	सामवेदः अथर्ववेदश्च
तृतीयप्रश्नपत्रम्	वेदार्थ-प्रक्रिया
चतुर्थप्रश्नपत्रम्	
उत्तरार्द्धम्	ब्राह्मण-साहित्यम्
प्रथमप्रश्नपत्रम्	आरण्यकग्रन्थाः उपनिषदश्च
द्वितीयप्रश्नपत्रम्	प्रातिशाख्यम्
तृतीयप्रश्नपत्रम्	कल्पसूत्रम्
चतुर्थप्रश्नपत्रम्	वैदिकसाहित्यं संस्कृतिश्च अथवा लघुशोधप्रबन्धः
पंचमप्रश्नपत्रम्	एम. ए. संस्कृत वैदिकवाङ्मयम्

पूर्वाद्धम्

अस्यां परीक्षायां चत्वारि प्रश्नपत्राणि भविष्यन्ति। प्रत्येकप्रश्नपत्रस्य पूर्णाङ्काः 100 तथा च समयः घण्टात्रयम् अस्ति। यथानिर्दिष्टप्रश्नानां उत्तराणि संस्कृतमाध्यमेन एव दातव्यानि। प्रश्नपत्रनिर्माणम् संस्कृते एव भविष्यति।

प्रथमप्रश्नपत्रम् - ऋग्वेदः

समयः घण्टात्रयम्	पूर्णाङ्काः 100
1. सूक्तमन्त्राणां व्याख्या सामान्यप्रश्नाः च	40 अंकाः
2. संहितातः पदपाठः / पदपाठाच्च संहितापाठः	10 अंकाः
3. वैदिकस्वरप्रक्रिया	10 अंकाः
4. वैदिकव्याकरणम्	10 अंकाः
5. बृहद्देवता	10 अंकाः
6. ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका -	
(क) दयानन्दः (वेदोत्पत्तिः, नित्यत्वं, वेद-विषयम्, संज्ञाप्रकरणम्) 10 अंकाः	
(ख) सायणः (ऋग्वेदभाष्यभूमिका)	10 अंकाः

पाठ्यक्रमः

- वैदिक सूक्तानि - अधोलिखितानि सूक्तानि अध्ययनार्थं निर्धारितानि सन्ति।
आचार्य सायण-महर्षि दयानन्द - कपालीशास्त्री इत्यादीनां वैदिक भाष्याणाम् अध्ययनम् आवश्यकम् अस्ति।
ऋग्वेदः - 1. अग्निसूक्तम् (1/1), 2. मरुत्सूक्तम् (1/85), 3. अस्यवामीयसूक्तम् (1/164), 4. रुद्र सूक्तम् (2/33), 5. अपानपात् सूक्तम् (2/35), 6. विश्वामित्र-नदीसंवादसूक्तम् (3/33), 7. उषस् सूक्तम् (4/51), 8. अश्विनौ सूक्तम् (7/71), 9. वरुणसूक्तम् (7/86), 10. पितरसूक्तम् (10/15), 11. वाक्सूक्तम् (10/125), 12. पुरुषसूक्तम् (10/90), 13. नासदीयसूक्तम् (10/129)

4 / Syllabus / M.A.Sanskrit / वैदिक वाङ्मयम् /

- त्रयाणां मंत्राणां व्याख्या ऋषिदेवतासम्बद्धाः प्रश्नाः च प्रष्टव्याः 40 अंकाः
 2. पदपाठः - मन्त्रद्वयस्य पदपाठः 10 अंकाः
 3. वैदिकस्वरप्रक्रिया - विभक्तिस्वराः, आख्यातस्वराः, वाक्यस्वराश्च 10 अंकाः
 4. वैदिकव्याकरणम् - शब्दरूपाणि, आख्यातरूपाणि, उपसर्गाश्च 10 अंकाः
 5. वृहद्देवता - प्रथमोऽध्यायः 10 अंकाः
 6. ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका (क) स्वामी दयानन्दः (ख) आचार्य सायणः
 (सामान्य ज्ञानमपेक्षितम्) सैद्धान्तिकप्रश्नाः प्रष्टव्याः 10+10
 (2,3,4,5, खण्डानां संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनमपेक्षितम्)

सहायकग्रन्थाः

1. ऋग्वेद भाष्य - स्वामी दयानन्द
2. ऋग्वेद भाष्य - आचार्य सायण
3. ऋग्वेद, भाष्य संग्रह - देवराज चानना
4. भूमिका भास्कर - विद्यानन्द सरस्वती
5. वैदिक व्याकरण - ए.ए. मैकडोनल
6. वैदिक व्याकरण - सिद्धान्त कौमुदी - वैदिक प्रक्रिया
7. वैदिक स्वर मीमांसा - पं. युधिष्ठिर मीमांसक
8. वैदिक देवता-उद्भव एवं विकास (दो खण्ड)-डॉ. गयाचरण त्रिपाठी
9. वैदिक ऋषि - डॉ. कपिलदेव शास्त्री
10. Thousand Syllable Speech - Dr. V.S. Agrawal (सहस्राक्षरावाक)
11. Philosophy of Dirghatama - Dr. S.P. Singh

द्वितीयप्रश्नपत्रम् - यजुर्वेदः

- समयः घण्टात्रयम् पूर्णाङ्कः 100
 1. शुक्लयजुर्वेदः 50 अंकाः
 2. ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका-यजुर्वेदभाष्यभूमिका च 20 अंकाः
 3. यज्ञतत्त्वप्रकाशः 20 अंकाः
 4. यज्ञानां सामान्यपरिचयः 10 अंकाः
 (2,3 खण्डयोः संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनमपेक्षितम्)

पाठ्यक्रमः

1. शुक्लयजुर्वेदः : 1, 2, 3, 9, 10, 40 अध्यायाः) 50 अंकाः
 (महर्षि दयानन्द सरस्वती - उब्बट - महीधरादीनां भाष्याणां तुलनात्मकं अध्ययनम् अपेक्षितम् अस्ति)
2. (क) ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका - महर्षि दयानन्दः - ब्रह्मविद्या, वेदोक्तधर्मः
 सृष्टिविद्याप्रकरणम् च 10 अंकाः
 (ख) यजुर्वेदभाष्यभूमिका (सायणः)- सामान्य प्रश्नाः प्रष्टव्याः 10 अंकाः
3. यज्ञतत्त्वप्रकाशः (चिन्नस्वामी) 20 अंकाः
4. यज्ञानां सामान्यपरिचयः (सामान्यप्रश्नाः प्रष्टव्याः) 10 अंकाः

सहायकग्रन्थाः

1. यजुर्वेदभाष्य - महर्षि दयानन्द
2. ऋग्वेदादिभाष्य भूमिका - महर्षि दयानन्द

3. भूमिका भास्कर - विद्यानन्द सरस्वती
4. यजुर्वेदभाष्यभूमिका - सायणाचार्य
5. यजुर्वेद एवं सामवेद - कुन्दनलाल शर्मा
6. यज्ञतत्त्वप्रकाश - चिन्न स्वामी
7. यज्ञपरिचय - पं. युधिष्ठिर मीमांसक
 तृतीयप्रश्नपत्रम् - सामवेदः अथर्ववेदश्च

समयः घण्टात्रयम्

- पूर्णङ्कः 100
 20 अंकाः
 10 अंकाः
 10 अंकाः
 30 अंकाः
 15 अंकाः
 15 अंकाः

(2-5, खण्डयोः संस्कृतमाध्यमेन-अध्ययनमपेक्षितम्)

पाठ्यक्रमः

1. गानसंहिता - पं. सातवलेकरः
 (ग्रामगेय/वेद्यगानस्य प्रथमदश (10) गानानि) 20 अंकाः
2. सामवेद - भाष्यभूमिका - सायणः 10 अंकाः
3. सामगानपरिचयः (पारिभाषिकी पदावलिः) 10 अंकाः
4. अथर्ववेदः - मेषजननम् (1/1) अपां भेषजम् (1/5)
 राज्ञः चयनम् (3/4), वाणिज्यम् (3/15), कृषिः (3/17), साम्नस्य सूक्तम्
 (3/30), अनड्वानसूक्तम् (4/11), राष्ट्रसभासूक्तम् (7/12), ब्रह्मप्रकाशनम् (10/2),
 ब्रह्मचारीसूक्तम् (11/5), भूमिसूक्तम् (12/1), विवाहसूक्तम् (14/2), ब्राह्म्यसूक्तम्
 (15/1) कालसूक्तं (15/53) 30 अंकाः
5. अथर्ववेदभाष्यभूमिका - सायणः 15 अंकाः
6. सूक्तसम्बद्धाः समालोचनात्मकाः प्रश्नाः 15 अंकाः

सहायकग्रन्थाः

1. सामगानः उद्भव व्यवहार एवं सिद्धान्त - डॉ. पंकज शर्मा
2. अथर्ववेद का सुबोधभाष्य - दामोदर सातवलेकर
3. सामगानम् - सं. विरजानन्द देवकर्णी, प्रकाशक - प्राचीन भारतीय इतिहास
 शोधपीठ, गुरुकुल गौतमनगर, नई दिल्ली
 चतुर्थ प्रश्नपत्रम् - वेदार्थप्रक्रिया

समयः घण्टात्रयम्

- अंकविभाजनम् 100 अंकाः
 40 अंकाः
 10 अंकाः
 20 अंकाः
 20 अंकाः
 10 अंकाः

(प्रथम खण्डस्य संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनमपेक्षितम्)

पाठ्यक्रमः

1. निरुक्तम् - यास्कप्रणीतम्-प्रथमः द्वितीयः सप्तमः च अध्यायाः
आचार्यछज्जुरामशास्त्रिकृतव्याख्या 40 अंकाः
2. शतपथब्राह्मणादीनां प्रसिद्धाः निरुक्तयः 10 अंकाः
3. वेदभाष्यकाराः-स्कन्दस्वामी, उद्गीथः, आत्मानन्दः, वैकटमाधवः, सायणः, उव्वटः,
महीधरश्च (परिचयः, व्याख्यापद्धतिसम्बद्धाः प्रश्नाः च) 20 अंकाः
4. आधुनिकभाष्यकाराः - स्वामीदयानन्दः, अरविन्दः, मधुसूदनः, ओझा,
पं दामोदरसातवलेकरश्च 20 अंकाः
5. पाश्चात्यभाष्यकाराः - विल्सनः मैक्समूलरः, रॉथः, मैकडॉनलः ग्रासमैनः
ग्रिफिथश्च 10 अंकाः

सहायकग्रन्थाः

1. वेदार्थप्रक्रिया - डॉ. रामगोपाल
2. वेदों का यथार्थस्वरूप - पं. धर्मदेव विद्यामार्तण्ड
3. वैदिक वाङ्मय का इतिहास - पं. भगवदत्त
4. वेदरश्मि - डॉ. वासुदेवशरण अग्रवाल
5. वेदव्याख्यापद्धतियों - डॉ. सुधीरकुमार गुप्त

एम.ए. संस्कृत-वैदिकवाङ्मयम् उत्तरार्द्ध-परीक्षा

अस्यां परीक्षायां पंचप्रश्नपत्राणि भविष्यन्ति। प्रत्येक प्रश्नपत्रस्य पूर्णांकाः 100 तथा च समयः घण्टात्रयम् निर्धारितम्। प्रश्नपत्रनिर्माणं संस्कृते एवं भविष्यति। यथानिर्दिष्ट- प्रश्नानां उत्तराणि संस्कृतमाध्यमेन देयम्।

प्रथमप्रश्नपत्रम् - ब्राह्मणसाहित्यम्

- समयः घण्टात्रयम् पूर्णांकाः 100
1. शतपथब्राह्मणम् 20 अंकाः
  2. ऐतरेयब्राह्मणम् 40 अंकाः
  3. गोपथब्राह्मणम् 20 अंकाः
  4. जैमिनीयब्राह्मणम् 20 अंकाः

पाठ्यक्रमः

1. शतपथब्राह्मणम् (तृतीयः काण्डः) 20 अंकाः
2. ऐतरेयब्राह्मणम् (प्रथमः अध्यायः, 33 तमस्य अध्यायस्य हरिश्चन्द्रोपाख्यानम्)
(संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनमपेक्षितम्) 40 अंकाः
3. गोपथब्राह्मणम् पूर्वभागः - प्रथम द्वितीय प्रपाठकौ 20 अंकाः
4. जैमिनीयब्राह्मणम् (प्रथमः अध्यायः- अग्निहोत्रप्रकरणमात्रम्) 20 अंकाः
(उपर्युक्तब्राह्मणग्रन्थेभ्यः व्याख्या सामान्यप्रश्नाश्च प्रष्टव्याः)

सहायकग्रन्थाः

1. ब्राह्मणोद्धारकोशः - विश्वेश्वरानन्द शोध संस्थान, होशियारपुर
2. ब्राह्मणग्रन्थों में सृष्टि विचार - डॉ. नित्यानन्द शुक्ल
3. ऐतरेयब्राह्मणम् - डॉ. सुधाकर मालवीय
4. गोपथ-ब्राह्मण-भाष्यम्-आचार्या डॉ. प्रज्ञा देवी, पाणिनि कन्या

महाविद्यालय, मोतीझील, वाराणसी

द्वितीयप्रश्नपत्रम् - आरण्यकग्रन्थाः उपनिषदः च

- समयः घण्टात्रयम् पूर्णांकाः 100
1. ऐतरेयआरण्यकम् 20 अंकाः
  2. तैत्तिरीयआरण्यकम् 40 अंकाः
  3. वृहदारण्यकोपनिषद् 20 अंकाः
  4. छान्दोग्योपनिषद् 20 अंकाः

पाठ्यक्रमः

1. ऐतरेयआरण्यकम् (द्वितीयआरण्यकम्) 20 अंकाः
2. तैत्तिरीयआरण्यकम् (सप्तमः प्रपाठकः)
(संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनमपेक्षितम्) 40 अंकाः
3. वृहदारण्यकोपनिषद् (सम्पूर्णा) 20 अंकाः
4. छान्दोग्योपनिषद् (सम्पूर्णा) 20 अंकाः

सहायकग्रन्थाः

1. वैदिक विचारधारा के वैज्ञानिक आधार -
विद्यामार्तण्ड प्रो सत्यव्रत सिद्धान्तालघुकार
2. Upanishadic Symbolism - Dr. S.P. Singh
3. The Philosophy of Veda & Upanishads - A.B. Keath

तृतीयप्रश्नपत्रम् - प्रातिशाख्यम्

- समयः घण्टात्रयम् पूर्णांकाः 100
1. ऋग्वेदप्रातिशाख्यम् (1-3 पटलाः)
(संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनमपेक्षितम्) 30 अंकाः
  2. शुक्लयजुर्वेदप्रातिशाख्यम् (1-3 अध्यायाः) 30 अंकाः
  3. सूर्यसिद्धान्तः (मध्यमाधिकारः - 12, 13, 14 अध्यायाः) 20 अंकाः
  4. पाणिनीयशिक्षा (सम्पूर्णा) (संस्कृत माध्यमेन) 10 अंकाः
  5. वैदिकछन्दोमीमांसा 10 अंकाः

सहायकग्रन्थाः

1. ऋग्वेदप्रातिशाख्य - डॉ. वीरेन्द्रकुमार वर्मा
2. शुक्ल यजुर्वेदप्रातिशाख्य - डॉ. वीरेन्द्र कुमार वर्मा
3. सूर्यसिद्धान्त - म.म. सुधाकर द्विवेदीकृत व्याख्या
4. पाणिनीय शिक्षा - पं. युधिष्ठिर मीमांसक
5. वैदिक छन्दोमीमांसा - पं. युधिष्ठिर मीमांसक
6. वर्ण समीक्षा - पं. मधुसूदन ओझा

चतुर्थप्रश्नपत्रम् - कल्पसूत्रम्

- समयः घण्टात्रयम् पूर्णांकाः 100
1. कात्यायन श्रौतसूत्रम् (संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनपेक्षितम्) 40 अंकाः
  2. पारस्करगृह्यसूत्रम् 20 अंकाः
  3. आश्वलायनश्रौतसूत्रम् 20 अंकाः
  4. आपस्तम्बधर्मसूत्रम् 20 अंकाः

पाठ्यक्रम

1. कात्यायन श्रौतसूत्रम् (1-2 अध्यायौ)
2. पारस्करगृह्यसूत्रम् (प्रथमः अध्यायः 1-2 कण्डिके)
3. आश्वलायनश्रौतसूत्रम् (प्रथमोऽध्यायः)
4. आपस्तम्बधर्मसूत्रम् (सम्पूर्णम्)
(सूत्राणां श्लोकानां च व्याख्या, पारिभाषिकशब्दानां टिप्पण्यः तथा च सम्बद्धविषयेषु सामान्यप्रश्नाः प्रष्टव्याः)

सहायकग्रन्थः

1. गृह्यमंत्र और उनका विनियोग – डॉ. कृष्णलाल
पंचमप्रश्नपत्रम् – वैदिकसाहित्य संस्कृतिश्च

समयः घण्टात्रयम्	पूर्णांकाः 100
1. वैदिकसाहित्यस्य सिद्धान्ताः	30 अंकाः
2. वैदिकधर्मः	20 अंकाः
3. वैदिकसंस्कृतिः	20 अंकाः
4. वैदिकदर्शनम्	15 अंकाः
5. वैदिकविज्ञानम्	15 अंकाः
(2,3 खण्डयोः संस्क तमाध्यमेन अध्ययनमपेक्षितम्)	

सहायकग्रन्थाः

1. वैदिक साहित्य और संस्कृति – डॉ. बलदेव उपाध्याय
2. वैदिक साहित्य और संस्कृति – डॉ. कचस्पति गैरोला
3. वैदिक विज्ञान और भारतीय संस्कृति – गिरिधर शर्मा चतुर्वेदी
4. सार्वभौम वैदिक धर्म – दयानन्द वैदिक शोधपीठ, अजमेर
5. वैदिक योगसूत्र – स्वामी दयानन्द
6. सत्यार्थप्रकाश – स्वामी दयानन्द
7. वेदों में भारतीय संस्कृति – पं. आद्यादत्त ठाकुर
8. Philosophy of Veda and Upanisada – A.B. Keith
9. Vedic Index – A.B. Keith
10. Vedic Mythology – A.A. MacDonnel
11. Vedic Cosmogony – Dr. B.R. Yadav
12. The Fountain Head of all Religion – Pt. Ganga Prasad
(धर्म का आदिम्रोत – हिन्दी अनुवाद)
13. वैदिकदर्शन – डॉ. फतहसिंह

अथवा

लघुशोधप्रबन्ध – वैदिकविषयसम्बद्धः लघु-शोध-प्रबन्धः।